

## TÜRK HALK KÜLTÜRÜNDE YILAN VE “YILAN KALE” (CEYHAN/ADANA) ANLATILARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK

**Öz:** Yılan, Türk halk kültüründe çeşitli özellik, inanış ve sembolik anlamları ile yer alır. Mitolojiden efsaneye, inanışlardan halk hekimliğine kadar folklorun hemen her alanında karşılaşılan yılan, başka milletlerin kültürlerinde de bazı sembolik özellikleri ile dikkat çeker.

Mitolojide esrareniz bir güce sahip olduğu görülen yılan, genellikle uğur, sağlık, saadet (birbirine sarılmış iki yilandan hareketle), koruyucu ruh, yaşama gücü, gençlik, ölümsüzlük, sonsuzluk, yeniden canlanma ve insanı kötülüğe sürükleyen nefis gibi sembolik anlamlar ifade eder. Adana’da, Misis ile Ceyhan arasında bulunan ve halk arasında “Şahmeran Kalesi” olarak da bilinen “Yılan Kale” etrafında da yılanla ilgili çeşitli inanışlar oluşmuştur. Rivayete göre mitolojik bir hayvan olan Şahmeran, bu kalede yaşamıştır. Bir başka rivayete göre ise kalenin içi sütle beslenen yılanlarla doludur.

Bu yazıda; yılan ile ilgili inanışlar (nazardan korunma, yağmur yağdırma, büyü yapma, Eski Türk inancına göre koruyucu ruh olarak kabul edilmesi, kızlara/gelinlere âşık olması vs.), halk hekimliğindeki yeri ve yılanın sembolik anlamları hakkında bilgiler verildikten sonra “Yılan Kale”ye dair anlatılar üzerinde durulacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Yılan, Yılan Kale, halk kültürü, inanış.

### SNAKE IN TURKISH FOLK CULTURE AND ANALYSES ON NARRATIONS ABOUT "SNAKE CASTLE" (CEYHAN/ADANA) IN THIS RESPECT

**Abstract:** Snake takes place in Turkish folk culture with its various features, beliefs and symbolic meanings. Seen in almost every field of folklore, from mythology to legends and to folk medicine, snake also draws attention with some of its symbolic features in the cultures of other nations.

Snake, which is seen to have a mysterious strength in mythology, refers to such symbolic meanings as luck, health, welfare (regarding the symbol of two snakes embracing one another), protective spirit, vitality, youth, immortality, eternity, resurrection and desire that leads people to evilness, in general. Various beliefs have also occurred about "Snake Castle", located between Misis and Ceyhan in Adana and also known as "Shahmeran Castle" among people, in relation to the snake. According to the myth, Shahmeran, a mythological animal, lived in this castle. According to another myth, the inside of the castle is full of snakes, feeding on milk.

ORCID ID : 0000-0002-0645-6178

DOI : 10.31126/akrajournal.605461

Geliş tarihi : 15 Ağustos 2019 / Kabul tarihi: 05 Eylül 2019

\*Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

In this study, after information about beliefs related to snake (protecting against "nazar", bringing rain, casting a spell, being accepted as a protective spirit according to Old Turkish faith, its falling in love with girls/brides, etc.), its place in folk medicine and the symbolic meanings of snake are given, the narrations about "Snake Castle" will be discussed.

**Key Words:** Snake, Snake Castle, folk culture, faith.

## Giriş

Birbirinden farklı anlam ve özellikleriyle mitolojiden efsaneye, inanışlardan halk hekimliğine kadar Türk halk kültürünün hemen her alanında görülen yılan, başka milletlerin kültürlerinde de bazı sembolik anlamlarıyla yer alır.

Geçmiş dönemlerde tabiatla iç içe yaşayan insanlar tarafından; korkulan, tehlikeli sayılan ve kendilerine zarar vereceğine inanılan birtakım varlıklara, zamanla mistik bir güç yüklenilerek dinî ve mitolojik özelliklerinin yanı sıra sembolik anlamlar da kazandırılmış, böylece kutsal ve saygın hâle dönüştürülmüştür. Yılan da bu varlıklardan biridir. Romalı Çiçeron; "*Her şeyi insanların faydası için yaratan Allah, şu bir sürü yılanlara ve engereklere acaba neden lüzum gördü?*" der. Elbette, tabiatın dengesi için yılanın da var olması şarttır. Ancak, genelde zehirli olan yılanlar, sinsî, tehlikeli ve öldürücü olması sebebiyle insanlar tarafından hep korkuyla anılmış ve görüldüğü yerde öldürülmesi düşünülmüştür. Ancak yılanlara sonradan atfedilen kimi özellikler, onların bu ürkütücü yanını unutturmuş, bunun yerine onları âdeta saygı duyulan, birçok konuda insanlara yardımcı olan ve onları koruyan bir ilahi güç konumuna getirmiştir.

Yılanla ilgili inanışlar, sadece Türk kültürüne ait değildir, Yunanistan, Mısır, Hindistan, İran, Meksika gibi ülkelerde, eski Amerika medeniyetlerinde, Kızılderili kabilelerinde, Batı Afrika'da ayrıca Germenler, Lett'ler, Litvan'lar ve eski Prusyalıların mitolojilerinde de görülmektedir (Alangu, 1983:190).

Bu yazıda, oldukça yaygın olan ve birçok ülkenin kültüründe benzer ve farklı özellikleri ile yer alan yılanın kültürümüzdeki yeri, işlevleri ve yüklenildiği anlamlara göre gruplandırılarak değerlendirilmeye çalışılacaktır. Buna göre yılanın kültürümüzdeki yeri şu başlıklar altında ele alınabilir:

## 1. Mitoloji ve Eski Türk İnancında Yılan

Yılanların, bütün dünya mitolojilerinde çeşitli özellikleri ile yer aldığı görülmektedir. Özellikle Mısır ve Hint mitolojisinde kutsal ve ilahi niteliklere sahip bir hayvan olarak kabul edilir (Çoruhlu, 2002: 159). Mısır mitolojisine göre Güneş Tanrısı Re, her gün ölü olarak on iki saatlik yer altı yolculuğuna çıkar, yedinci saatte karanlıklar ve soğuklar diyarına gelir. Burada, beş başlı, geniş bir yılan yatmakta ve kıvrımlarıyla yenileyici Kheperi'yi sarmaktadır. On ikinci saatte Kheperi, kendisini Re'ye bağlar. Re, Kheperi'ye dönüşerek yeniden yaşamaya başlar. Amerika Kızılderili kabilelerinin mitolojisinde ise

suların dibinde kırmızı ve yeşil boynuzlu yılanlar yaşamaktadır. Şamanlar tarafından karaya çekilen bu yılanlar, öldürülerek ilâç yapımında kullanılır. Mahove (Majove) Kızılderilileri de gökyüzünde dev gibi bir çingiraklı yılanın olduğuna inanırlar. Yunan mitolojisi incelendiğinde, “Gorgolar”dan biri olan Medusa’nın torunu Ekhidna’nın bedeninin yarısının güzel bir genç kız, yarısının ise koca bir yılan olduğu görülür.” (Seyidoğlu, 1998: 86-88). Sonsuza dek yer altında yaşayan bu yaratık ile Şahmeran arasında büyük benzerlikler vardır. İran mitolojisinde ise insan kılığına giren şeytan, Dahhak’ın yanında aşçı olarak çalışırken onu omzundan öperek oradan ısıklıklar çalan yılanların çıkmasını sağlar. Bu yılanlar kesildikçe, krala acı vererek yeniden büyümektedir. Kralın bu acılardan kurtulması için yılanların her gün iki adam beyni yemesi gerekmektedir (Seyidoğlu, 1998: 88). Diğer taraftan Hindistan’da su mabutlarının yılan veya yarı yılan biçiminde tasvir edilmesinin, yılanın Tanrı kabul edilmesi inancı ile ilgili olduğu düşünülebilir (Başar, 1978: 9).

Türk mitolojisinde<sup>1</sup> ise yılan, her şeyden önce yer evreni, yerin sahibidir. Onun için yılan ile eş anlamda kullanılan “evren”, aynı zamanda “dünya” anlamını da ifade eder. Ayrıca, Erlik’i ağzına alarak onun ağaca çıkmasına ve yasak meyveden yemesine yardım eden bir hayvan olarak da tasavvur edilir (İnan, 2002: 15-16). Tasvirlerde Erlik, elinde kamçı olarak siyah bir yılan tutmaktadır (İnan, 2002: 40). (Birçok evliya menkıbelerinde de “aslana binip yılanı kamçı yapma” motifi işlenir.) Mitolojide yer alan bu husus, bugün halk arasında efsaneleşmiş şekliyle de yer alır. Bingöl’de anlatılan bir efsaneye göre yılan, kıyamete kadar cezalı olduğu için ayakları kendisinden alınmıştır. Yılanın cezalı olmasının sebebi, Allah tarafından “yasak meyve ağacı”nın bekçisi olarak görevlendirildiği hâlde, bu meyveden Hz. Âdem ile Havvâ’nın yemesini sağlamasıdır. Bundan dolayı Allah; “*Sen de emrime uymadığın için şeytan gibi oldun. Onun için ceza olarak, yaşadığın sürece sürüneceksin,*” der.

Yılan da: “*Madem sen beni cezalandırıyorsun. Ben ve benim neslim yaşadığı sürece, tükürüğümüzü, senin kullarını zehirlemek için kullanacağız.*” diye karşılık verir.<sup>2</sup>

Ancak yapılan araştırmalarda yılanın o kadar da kötü olmadığı zehrinin dahi tıpta panzehir olarak kullanıldığı görülür. Diğer taraftan yılanın sürünmesinin sebebini, şeytanın dilinin altında Nuh’un gemisine girmek istemesine (Önal, 2003: 149) veya Hz. Muhammed’in bedduası ile ilgili olmasına bağlayan efsaneler de vardır (Türkbay, 1997: 35).

Yılanın Nuh tufanı ile ilgisi de başka bir efsanede şöyle dile getirilir: Hz.

1. Daha geniş bilgi için bk. Küçükbasmacı, 2018: 199-207.

2. Bilgiler 1998 yılında Ağa Elçi’den derlenmiştir. 1927 (?) doğumlu olan ve Bingöl’ün Küçüktökren köyünde ikamet etmekte olan Elçi’nin okuma yazması olmayıp çiftçilik yapmaktadır.

Nuh, tufan öncesi gemisine canlıları toplarken yılan da gelir. Hz. Nuh, hiçbir canlıya zarar vermeme konusunda yemin ettirdikten sonra yılanı gemisine alır.

Onun için bugün birisi yılan gördüğünde; “*Selâmün alâ Nuhi fil’âlemin (Nuh’un selâmı âlemlerin üzerine olsun)*” diyerek, ona yeminini hatırlatırsa zarar vermezmiş.<sup>3</sup>

Eski Türk inancında da yılanların önemli bir yere sahip olduğu görülür. Her şeyden önce şaman adayları, şaman olma aşamasında birtakım rüyalar görürler. Rüyalarında, daha önce yaşamış şamanların ruhları ile karşılaşır. Bu ruhların bir kısmı yılan şeklindedir. Diğer taraftan şamanların hayvanların gizli dillerini bildikleri ve kuşların dilini öğrenmek için birtakım sihirli hayvanların yanında yılan yedikleri de bilinmektedir (Eliade, 1999: 113, 126).

Şamanların bu özelliği ile “Avcı Ali” masalı arasında büyük benzerlik vardır. Bu masala göre, yılanlar padişahının kızını kurtaran Avcı Ali’ye mükâfat olarak bütün hayvanların dilinden anlama özelliği kazandırılır. Bu özelliği kazanması ise yılanlar padişahının, Avcı Ali’nin ağzına tükürmesi ile olur (Şimşek, 2001: 23-26). Şamanların, hayvanların gizli dillerini öğrenmek için yılan eti yemelerine karşılık, burada aynı işlevi yılanın tükürüğü yapmaktadır.

Ayrıca kadın şamanların bazıları saçlarını uzatırlar ve bu saçların yılanları temsil ettiğini düşünürler. Doğum vesilesiyle yapılan ayinlerde de şamanların yardımcı hayvanları yilandır (Ateş, 2001: 151). Şamanların kıyafetlerinde ve davullarında da yılanla ilgili şekil ve nesnelere yer alır. Bunlar karanlıklar dünyasını işaret eder. Yakutlar, ilk şaman olan Kara Şaman’ın bütün vücudunun yılanlardan meydana geldiğine inanırlar (Yıldırım, 2004: 187).

Aslında ev ve mezarların sahibi olarak nitelendirilen yılanlarla (Bayat, 2007: 264-268) eski Türk inancı arasında bağ kurulabilir. Burada yılanlar, ölmüş şamanın ruhu, koruyucu ruh, iye durumundadır. Belki de yılanların bu özellikleri tam anlamıyla masalarda kendini göstermektedir. Hemen hemen yılanın geçtiği her masalda, onun olumlu, yol gösterici, yardımsever ve dost yanı görülür.

İslâmiyet’te de Peygamberimizin, cinleri üç gruba ayırarak bunlardan bir kısmını yılan olarak nitelendirdiği görülmektedir (Başar 1978: 9). Kur’ân-ı Kerim’in bazı sûrelerinde ise (Tâhâ / 20, Şuarâ/32, Kasas/31) Hz. Musa’nın, elindeki asasını yılanı dönüştürerek Firavun’un karşısında çeşitli mucizeler göstermesinden söz edilir.

## 2. Halk Hekimliğinde Yılan

Eczacılığın, diş hekimliğinin ve tıp ilminin sembolü olan yılanın halk

3. Bilgiler 1999 yılında Elif Orak’tan derlenmiştir. 1954 doğumlu olan ve Malatya’da ikamet etmekte olan Orak, ilkokul mezunu ve ev hanımıdır.

hekimliğinde önemli bir yerinin olduğu görülmektedir. Her şeyden önce hekimlerin piri Lokman Hekim'in, Şahmeran'ın etini yiyerek veya kaynatılan etinin suyunu içerek bu meziyeti kazanması, sağlık-yılan ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır. Ancak yılanın hekimlikte sembol olması, hemen hemen bütün dünya ülkelerinde ortaktır. Tıp-yılan arasındaki ilginin kökeni çok eskilere dayanmaktadır. "Tıp" kelimesinin orijinini aldığı Teb (Mısır'ın en önemli sağlık merkezi) şehrinin totemi yilandır. Daha çok "saadet" sembolü kabul edilen yılan, özellikle birbirine sarılmış çift yılan amblemi, Orta Asya'dan göç eden Türklerle beraber Anadolu'daki şifahanelerin kapısında görülmeye başlanmıştır. Selçuklular devrinde ise başta Çankırı'da bulunan darüşşifa olmak üzere birçok hastane duvarında bu amblemlere rastlanmaktadır. Hatta bu figürlerden dolayı darüşşifalara "Mâristan" da denilir (Yöndemli, 1988: 178).

Yılanın, hekimliğin sembolü olarak kullanılmasının sebepleri arasında şunlar gösterilebilir:

1. Yılan, gözünü hiç kırpmadan bakan, dikkatli bir hayvandır. Hekimlerin de keskin görüşlü olması istenir.

2. Yılan, birini sokma konusunda acele karar vermez, tedbirli davranır. Bu, hekimlerin bir şeye karar verirken çok dikkatli davranması gerektiğini vurgular.

3. Yılanın önündeki avın hareketsiz kalmasına bağlı olarak gözünde hipnoz edici sihirli bir gücün olduğuna inanılır.

4. Yılanın her yıl deri değiştirmesine bağlı olarak da hekimlerin sürekli olarak kendilerini yenilemeleri gerektiği düşünülür (Yöndemli, 1988: 178).

Bunun dışında, halk arasında yaşatılan birçok pratikte yılan eti, kemiği, gözü, yumurtası veya derisinin katıldığı ilaçlar, çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılmaktadır. Bazen de yılan, canlı olarak bu görevi yapmaktadır. "Yılan-cık" hemen hemen bütün Türk topluluklarında bilinen ve "yılan-cıkçı"lar tarafından farklı şekillerde tedavi edilen bir hastalıktır.

Yılanın halk hekimliğinde ilaç olarak kullanılması ile aşağıdaki efsane arasında bir bağ kurulabilir. Hikâyeye göre bütün dertlerin devasını bilen Lokman'a bir hasta gelerek derdini anlatır. Lokman, derdinin çaresinin olmadığını söyleyerek adamı tekrar evine gönderir. Ümitsizliğe kapılan adam, dağa çıkarak vücudunu kurdun kuşun yemesini bekler. Adamın hâline acıyan bir çoban, kara koyunundan tasa<sup>4</sup> biraz süt sağarak önüne bırakır. "Nasıl olsa öleceğim" diye düşünen adam sütü içmez. Biraz sonra bir karayılan gelip bu sütü içer ve ardından o tasın içerisine "yeşil zehir" şeklinde kusarak gider. Ağrılarına dayanamayan adam, bir an evvel ölmek için bu zehri içer. 48 saat baygın yatan

4. Bazı varyantlarda, tas yerine "kaplumbağa kabuğu" veya "ölmüş bákire kızın kafatası" geçer.

adam, kendine geldiğinde hiçbir ağrısının kalmadığını görür. Doğru Lokman'a gidip onun iyi bir hekim olmadığını, kendisinin iyileştiğini söyler. Lokman adama:

*“Ben nereden bulaydım simsiyah koyunun sütünü? Ya simsiyah nişansız yılanı...? Haydi bunları buldum, bunu sıcak sıcak nasıl yılanı içirecektim ve bunu tekrar nasıl kusturacaktım? Senin için Allah'a kalmıştı, Allah da yardım etmiş kurtulmuşsun,”* der.<sup>5</sup>

Bu efsanede de tıpkı Şahmeran efsanesinde olduğu gibi, yılanın hastanın iyileşmesinde önemli bir etken olduğu vurgulanmaktadır. Her ne kadar kara koyunun sütüne ihtiyaç duyulsa da bunu yılanın içip daha sonra zehir şeklinde kusması, onu şifa kaynağı hâline getirmektedir.

Elazığ'ın Sivrice ilçesinde anlatılmakta olan “Yılanlar Şehri” masalında ise Lokman Hekim, annesi hastalanan gence, derdinin dermanının “Yılanlar Şehri”nde olduğunu söyler. Bu şehre giden genç, yılanlar vasıtasıyla Şahmeran'dan ilacı alır (Yılmaz, 2000: 43-45).

Bütün bu efsane ve inanışlarda da görüldüğü üzere yılan, halk hekimliğinde önemli bir yere sahiptir. Yılan, bazen canlı olarak bazen de eti, derisi, kemiği, gözü, gömleği (havı), yağı, dili, dişi, boynuzu yenerek veya haricen kullanılarak birçok hastalığın ilacı olmuştur.<sup>6</sup>

Çoğu ziyaret, ocak, kaplıca, göl ve gözelerde, canlı olarak yılanların tedavi edici özelliğinden yararlanılır. Erzurum'un Ovacık bucağına bağlı Kuzuluk (Arapkent) köyünde bulunan ve “Yılanlı Ziyareti” diye bilinen gözeden özellikle yedi Mayıs'ta tek tek veya birbirine sarılmış vaziyette, sayılmayacak kadar çok yılanın çıktığı söylenir. Kemik veya eklem veremlileri ile cerahatli yaraları bulunan kişiler burayı ziyaret eder ve yılanları sülük gibi kullanırlarmış. Hastalık bölgesi emdirilen yılanlar, gözenin başında suya batırılıp kusturulduktan sonra yerlerine bırakılmış (Başar, 1972: 129-130).

Bayburt'un, Kırkpınar köyü deresinde de benzer bir inanış görülmektedir. Bu derede, her yılın mayıs ayında, boyları 50-100 cm olan su yılanları çıkar ve on gün sonra kaybolurlarmış. Bu yılanların egzama ve yılanlık hastalığını tedavi ettiğine inanılır (Kalafat, 1995: 59). Ayrıca Ağrı, Gümüşhane, Çorum, Erzincan, Kars, Sivas ve Tokat gibi illerimizde de yılanlı ziyaretleri vardır (Başar, 1978: 29-34).

Hatay'da, yılan yumurtasının kabukları ile değişen derisi dövülüp un hâline getirilerek yatağını ıslatan çocuklara yedirilir (Kuzucular, 1981/1: 21).

5. Efsane 1989 yılının Ağustos ayında Zehra Turan'dan derlenmiştir. Ceyhan'da ikamet eden ve ev hanımı olan Turan, 1909 doğumlu olup okuma - yazması yoktur.

6. Konuyla ilgili olarak, Zeki Başar'ın Halk Hekimliğinde ve Tıp Tarihinde Yılan (Ankara 1978) adlı eserinde oldukça geniş bilgi verilmiştir.)

Yılan gömleği toz hâline getirilip uyumayan çocukların başlarına serpilir veya yastıklarının altına konursa bu çocukların uykuları düzene girermiş (Başar, 1978: 26).

Üretkenliğin de simgesi olan yılanın özellikle kısırlık tedavisinde de ilaç olarak kullanıldığı görülmektedir. Yılan eti yiyen veya yılan gömleğini çıkın yapıp üzerinde taşıyan kadının hamile kalacağına inanılır (Başar, 1978: 26). Şamanların doğum ayinlerinde, ellerinde yılan bulundurmaları da konuyla yakından ilgilidir.

Yılan, nazar için de koruyucu bir etkidir. Özellikle yılan kemiği, gerek insanları gerekse hayvanları nazardan korumak için değişik şekillerde kullanılır (Başar, 1978: 23-24). Örneğin, yılan omurları bir ipe dizilip kolye olarak takıldığında, takan kişiyi nazardan koruyacağına inanılır.

Bazı bölgelerde, kirpi etinin şifa verici özelliğe sahip olmasının da yine yılanla ilgili olduğuna inanılır. Kirpi yılan yediği için, bu özellik yilandan ona geçmiştir.

Günümüzde, modern tıpta da kan pıhtılaşması ve kansere karşı yılan zehri kullanılmaktadır. Bunların dışında daha birçok hastalık ve ağrının tedavisinde yılan birinci sırada yer alır. Yılanın halk hekimliğinde kullanılması sadece Türk kültürüne ait bir uygulama değildir. Başka milletlerin kültürlerinde de rastlamak mümkündür. Orta Çağ'da bazı Avrupa şehirleri, veba salgını dolayısıyla üzerinde yılan resmi bulunan ve altında; "Yılana bakan yaşayacaktır." yazısı bulunan özel paralar basmışlardır. Bu yazının Tevrat'la ilgili olduğu söylenmektedir (Yöndemli, 1988: 177). Yunanistan'da ise göz hastalıklarında ve iyileşmeyen yaraların tedavisinde canlı yılanların kullanıldığı belirtilmektedir (Yöndemli, 1988: 179).

Bütün bu örnekler gösteriyor ki; çoğu insan, bazen fizyolojik yapısından hareketle bazen de ona sonradan kazandırılan bazı olağanüstü özelliklerinden dolayı acılarına ve hastalıklarına yılanı çare olarak görmüşlerdir.

### 3. Yılanla İlgili Halk İnanışları

Yılanın tehlikeli ve ürkütücü özelliği ona birtakım dinî - sihrî özellikler kazandırmış, korkuyla karışık bir saygının duyulmasını sağlamıştır. Buna bağlı olarak "yılan" merkezli birçok inancın oluştuğu da söylenebilir. Belki de bu inanışlar, "tabiatta yılanın gereksiz olduğunu, niçin yaratıldığını" düşünenlere cevap olarak gelişmiştir.

\*Yılan, her şeyden önce "bekçi, sahip, koruyucu olma ve uğur getirme" özellikleri ile bazı evlerde, bahçelerde ve mezarlarda bulunur. Bunlara kimse dokunmaz, "evin koruyucusu ve uğuru" olarak nitelendirilir. Hatta mitolojide "hayat ağacı"nın bekçisinin de yılan olduğu söylenir. Yılanlı evde hayır, bereket olur. Doğu Anadolu'da ev yılanını öldürmek iyi sayılmaz, öldürenin evinde

de dert, bela eksik olmaz. Yine bu bölge halkının inancına göre her evde yedi ocak yılanı bulunur. Bunlardan biri ferah, biri melek geriye kalan beşi de diredir. Ferah yılan kötülük, melek yılan iyilik, direk yılanlar ise bolluk ve bereket timsalidir (Makas – Kalafat, 1993: 38). Ev iyesi olarak nitelendirilen bu yılanlar, evin her ferdine görünmez. Ayrıca kimi bölgelerde bağ ve bahçeleri koruduğuna inanılan yılanların varlığına da inanılır (Kalafat, 1995: 59).

\*Yılan “yağmur duası” için yapılan pratiklerin de başında gelir. Örneğin:

**a)** Yılan, ateşte yakılıp külü göğe savrulursa yağmur yağar (Taner, 1999: 132).

**b)** Yılan, ateşte diri diri yakılır (Acıpayamlı, 1963a: 18).

**c)** Yılan, canlı olarak yakılıp külü çevreye serpilir (Başar, 1978: 25).

**ç)** Yılan öldürülüp toprağa gömülür (Başar, 1978: 25).

Yağmur duasına bağlı olarak hayvanlardan sadece yılanın (bazı yerlerde akrebe de rastlanır) diri diri yakıldığı görülmektedir. Halk, yılan ile yağmur arasında bağlantı kurmuş, âdeta yağmurun yağmayış sebebini yılanı aramıştır. Böylece yılanın yakılmasıyla Tanrı’ya kurban sunulmuş ve yağmurun yağmasını engelleyen etken ortadan kalkmış olmaktadır. Orhan Acıpayamlı, buradaki yakma işlemini “taklit” olarak nitelendirerek bilim dilinde buna, “taklidi sihir” adının verildiğini belirtmektedir (Acıpayamlı, 1963b: 244). Moğollarda, yağmur yağdırmada kullanılan “cada/yada” taşı, bazı hayvanlarla beraber yılanın başında da bulunmaktadır. Böylece yılan yakıldığında onun başında bulunan “cada taşı” ortaya çıkacaktır (Ali Rıza Seyfi, 1925: 186-187; Araz, 1995: 151). Diğer taraftan Anadolu’da “gökten inen ejderha” motifinin işlendiği anlatılardan biri olan ve Bâlâ’da “Evren Kaya” adıyla anlatılan efsanede; “ejder” veya “evren” olarak adlandırılan yılanın gökten indiğine ve bulutlarla göğe çıktığına dair bir inanış vardır (Gökyay, 2000: CDLI). Dikkat edilirse bu efsane ile de yağmur duası arasında bir ilgi vardır. Yılanı yakarak külünü veya dumanını bulutla göğe salma ve yağmur olarak dönmesi gibi.

Harput’ta da yağmurun yağması için yılan yakılır. Ancak burada yakılan yılan, önce öldürülür sonra ateşe atılır (Araz, 1995: 151).

**d)** Yılan öldürülüp ağaca asılır (Eyuboğlu, 1998: 77). Eğer öldürülen yılan suya atılır da kaybolup giderse yağmur durmaz, her yanı sel basarmış.

\* İğdir’da tespit edilen bir inanca göre, ocakta süt pişirirken, süt kazanının altında yılan gömleği yakılırsa sağım hayvanlarının bol sütlü olacağına inanılır (Makas – Kalafat, 1993: 38).

\* Yılan, çiftler arasındaki sevginin kuvvetlenmesi konusunda da etkilidir: Canlı olarak tutulan yılanın bir gözünden iğne ile iplik geçirilir diğerinden çıkardıktan sonra o ipliği sevdiği kimsenin giysisine gizlice takan kimse, iplik giyside durduğu sürece sevdiği kendisine daha çok bağlanırmış (Eyuboğlu, 1998: 78).

\* Yılan yakıldığında içinde gizlediği ayaklarını çıkarırmış. Yılanın ayaklarını görenlerin ise cennete gideceğine dair bir inanış vardır (Taner, 1999: 132).

\* Yılan, eskiden cennette kapı bekçisi imiş. Şeytana kapıyı açtığı için ayakları kesilmiş ve “Sürünesin, düşmanın bol ola, seni öldüren cennetlik ola.” şeklinde beddua edilerek yeryüzüne gönderilmiştir (Taner, 1999: 132).

\* Bazı bölgelerde gücünden korkulan varlıklar, gerçek adları ile çağrılmazlar. Onun yerine sembolik başka isimler verilir. Örneğin, Çukurova yöresinde “domuz” adını söyleyenlerin kırk gün nasibinin kesileceğine inanılarak, onun yerine; “sözüm ona”, “adı batasınca”, “dağdaki”, “cıba”, “böcü” vs. gibi adlar kullanılır. Yine birçok bölgede anılmasının sakıncalı olduğu düşünülen cinler için “üç harfli” terimi tercih edilir. Bazı bölgelerde bu adlara “yılan”ın da eklendiğini ve yılan yerine; “uzun”, “uzunkız”, “uzunböcü”, “babaköş”, “bozyürük”, “yügrük”, kıvrık”, “çapar”, “emecen”, “mersin” vs. gibi adların kullanıldığını görmekteyiz. Halk arasında, eğer yılanın adı anılırsa hemen oraya geleceğine dair bir inanış vardır. Silifke (Mersin)’de, herhangi bir vesileyle evde yilandan söz edilirse bir parça “ketsel” (çul/kilim parçası) ateşe atılarak, kokusunun etrafa yayılması sağlanır. Bu arada, “Endüş mendüş / Bizim ocaktan öte düş” denir.<sup>7</sup>

Bunların dışında Türk dünyasında “yılan” sözcüğü yerine kullanılan başka kelimeler de vardır: “Türkçe’de yılanın adının telaffuz edilmesinden bile hoşlanılmadığı için yerine: ‘ala genevir’, ‘ala gücük’, ‘ala tengirek’, ‘babaköş’, ‘boz yürük’, ‘bozyürük’, ‘çavgın’, ‘çapar’, ‘emecen’, ‘eram’, ‘gabaköz’, ‘genevirala’, ‘göcengelek’, ‘ılan’, ‘kabran’ (kör yılan), ‘kıvrık’, ‘oklacık’, ‘sarıbek’, ‘sokak’, ‘uzun böcü’, ‘uzun kız’, ‘yerde gezen’ ‘yügrük’, denirken Kırgızca’da yılan: ‘aziz’: kör, ‘tokoç’: yuvarlak, katmer türü ekmek, tüymö: düğme, cerdegi: yerdeki ... vb. örtmece sözcüklerle anılır. Kazakistan’ın Almatı bölgesinde yılan: ‘marata’ örtmece sözüyle dillendirilirken Doğu Kazakistan’da ‘tüyme: düğme’, ‘tüyme bas: düğme baş’, ‘montanı’, Semey bölgesinin bazı yerlerinde ‘qıbrı’, ‘qamşı: kamçı’, ‘uzın qurt: uzun kurt’ örtmece sözleriyle anılır. Nahçıvan’da akşam olup gün battıktan sonra konuşmalarda ‘yılan’ kelimesinin geçmemesine özen gösterilir. Çocuklar yilandan bu saatlerden sonra bahsedecek olursa büyükler onları uyarırlar, yılan dedirtmez ‘sürünen’ veya ‘yerdeki’ derler.” (Biray, 2014: 28).

\*Karayılanların eşi vardır. Bu yüzden onları öldürmek iyi değildir. Çünkü öldürülen yılanın eşi gelip bunun gözlerine bakarak kimin öldürdüğünü anlar. Eğer bu yılanlardan biri öldürülürse, yılanın gözünü bağlayıp ağzına da bir parça ekmek veya un koymak gerekir. O zaman eşi geldiğinde hem gözleri

7. Bilgiler, 30 Mart 2006 tarihinde, Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi Ali Berat Alptekin’den alınmıştır.

kapalı olduğu için kimin öldürdüğünü göremez hem de ağızındaki ekmeğe bakarak hırsızlık yaparken öldürüldüğünü zannedip ölümü hak ettiğini düşünür ve intikamından vazgeçermiş.<sup>8</sup>

\* Üzerinde yılan gömleği veya yilandili bulunan kimseye köpek havlamaz.

\* Yılan dişi bulanın kısmeti açılır, bekârsa evleneceğine işarettir.

\* Yılanı, evin etrafında dolaşırken gören dul kalır.

\* İki yılanı oynatırken gören cennete gider. Ayrıca yılanın ayağını görenler de cennetlidir.

\* Kırlangıçların, yuvalarını evlerin tavanlarına/balkonlarına yapmalarının sebebi de yılanla ilgili bir olaya bağlanır: Yılan ile kırlangıç kavga ederler. Yılan kırlangıcı sokup öldürmekle tehdit edince Kırlangıç: “ O zaman ben de yuvamı insanoğlunun bağrının başına yaparım,” der.

\* Bir sohbet anında yilandan söz etmek, düşmanlar tarafından hatırlanıldığına ya da birinin aleyhte konuştuğuna işarettir (Kuzucular, 1981: 23).

\* Birbirine âşık olan iki gencin evlenmelerine engel olan kişinin çorbasına, okutulmuş yılan gömleği toz hâline getirilip katılırsa bu kişinin rızası sağlanmış olur. (Başar, 1978: 25).

\*Yılanın dilini canlı olarak çıkardıktan sonra kurutup çıkı yaparak üzerlerinde taşıyanlar sihirli olurlar. Bunlara hiçbir şey tesir etmez (Başar, 1978: 25).

\* Ölmüş yılanın ağzına nohut konulup bir süre beklenir. Eğer nohut çimlense koyan kişinin görünmez olacağına inanılır.<sup>9</sup>

Azerbaycan Türkleri arasında da yılanla ilgili çeşitli inanışlar yaşatılmaktadır. Bunlardan bir kısmı olumlu özellik taşıırken bir kısmında yılanın olumsuzluğu vurgulanır. Örneğin, yılan mukaddes sayılır, ev yılanları eve bereket getirir, tırnağını yılanın üzerine sürenlerde tırnak kırılması olmaz. Diğer taraftan yılan için; “İlanı görene le’net, görüp öldürmeyene le’net, öldürüp basdırmayana (gömmeyene) le’ne,t” derler<sup>10</sup> (Ahundov, 1978: 455). Anadolu sahasında da yılanı öldürüp toprağa gömmek iyi sayılırken aynı inanış şu şekilde ifade edilir: “Yılan demiş ki; lânet beni görene, görüp öldürmeyene, öldürüp gömmeyene”.

Yılanın esrarengiz gücü, büyücülükte de kendini gösterir. Yılanın derisi, gözü, kalbi veya kemiği büyü yapmada kullanılmaktadır. Yılanla yapılan büyülerin daha çok nazara, karı-koca anlaşmazlıklarına, aile geçimsizliğine ve sevgi elde etmeye etkili olduğu kabul edilmektedir. Örneğin, herhangi bir

8. Bilgiler 1990 yılında Süheylâ Şimşek’ten derlenmiştir. 1947 doğumlu olan ve Osmaniye’nin Kadırlı ilçesinde ikamet etmekte olan Şimşek’in okuma yazması olmayıp ev hanımıdır.

9. Bilgiler, 30 Mart 2006 tarihinde, Atatürk Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Başkanı Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu’ndan alınmıştır.

10. Burada yılanın, mecazî anlamda “Ermeniler”in yerine kullanıldığı ifade edilmektedir.

kimseye büyü yapıldıktan sonra onun evinin kapısının eşiği altına yılan gömleği/kemiği gizlenir. Büyü yapılan kişi o gömlek ya da kemiğin üzerinden yedi kere geçerse bu kişinin istenilen şekle dönüşeceğine inanılır (Eyuboğlu, 1998: 78).

Kazak ve Kırgız Türklerinde görülen yılanla ilgili inanışlar konusunda Orozobaev şu bilgileri verir: “Yılan doğu halklarının on iki hayvanlı yıl takvimine göre aynı zamanda bir yıl ismidir. Kırgızlarda yılan yılıyla ilgili de birtakım inanışlar vardır. Kazaklar; ‘Jılan jılında jılıs boladı.’ (Yılan yılında ilerleme olur.) derler. Kırgızlar ise, Yılan yılının kışı uzun ve soğuk, yazı da sıcak ve kurak olması nedeniyle meşakkatli bir yıl olacağına inanırlar. Fakat yılan yılında doğan çocuğun zeki, becerikli ve sezgilerinin güçlü, duyarlı olacağı söylenir. Diri yılana demir dokundurmak yasaktır. Yılanı demir ile öldürmek tüm yılan topluluğuna ve onun koruyucu iyesine büyük saygısızlık olur. Yılan taşla öldürülür. Altın olan yerde yılan olur. Yılanlar altını sever ve korurlar. Bulunan yılanın kılıfı uğur getirir. Yılanın boynuzunu bulmak saadettir.” (Orozobaev, 2012: 3-8).

Halk arasındaki inanışlardan da anlaşıldığı gibi yılan, sihirli güce sahip bir varlık olup saadet, şans, dönüşüm, görünmez olma vb. kutsal anlam değerlerine sahiptir.

#### 4. Yılanın İnsana Âşık Olması

Aslında tehlikeli ve korkunç olduğu kabul edilen yılanlar, kendilerine zarar vermeyen insanlara kolay kolay dokunmazlar. Onun için de çeşitli inanış, efsane ve masalarda insanlarla yılanların dostluğundan bahsedilir. Hatta yılan ile kızım/delikanlının evlendiği görülür. Nitekim bugün atasözü hâline gelen; “*Bende kuyruk acısı, sende evlat acısı varken biz dost olamayız!*” sözünün temelindeki masal bunun en güzel örneğidir. Üstelik dostluğu bozan yılan değil insanoğludur. Babası ile dost olan yılanın verdiği günlük bir altına kanaat etmeyen oğul, bütün hazinesine sahip olmak düşüncesiyle yılanı öldürmek ister. Yılan kaçarken kuyruğu kopar ve can havliyle oğlanı öldürür. Baba, yılana yine dostluklarının devam etmesini istemesi üzerine yılan da bu meşhur sözü söyler.

Yılanlarla ilgili bir başka anlatıda da aynı konu vurgulanır. Yavrularını bulamayan bir yılan, onları ev sahibinin öldürdüğünü düşünerek evdeki yoğurt kabının içerisine zehrini akıtır. Ancak daha sonra yavrularının sapasağlam olduğunu görünce gidip yoğurt kabını devirerek hane halkını zehirlenmekten kurtarır (Çelik, 1999: 226-227). Yaygın olan bu inanışa göre de yılanlar, ancak kendilerine kötülük yapan kişilere zarar vermektedirler. Ceyhan’da, “Yılan ile Adam” adıyla anlatılan masalda insanoğlunun nankörlüğü vurgulanarak

yılanın kendisini kutudan kurtaran adamı sokmak istemesinden söz edilir. Yılanın bu adamı sokmak istemesinin sebebi insanoğluna iyilik yapmanın yanlış olduğu görüşünde olmasındandır (Şimşek, 2001: 18-22).

İşte, tehlikeli ve korku verici yanı bir tarafa bırakılıp yılanları zararsız, masmus hatta biraz da dostane gösteren bu anlatılar, beraberinde “yılan – insan aşkı”nı getirmiştir. İlk örneğine “Şahmeran” hikâyesinde rastlanan yılanın âşık olması motifi, halk arasında oldukça yaygındır ve hemen hemen Anadolu’nun her bölgesinde görülmektedir. Özellikle Çukurova yöresinde bu inanın daha da yaygın olduğu söylenebilir. Bölgede yaşayan insanların çoğu bu konuya aşinadır veya yılan bizzat kendisine âşık olmuştur.

Karayılanın, özellikle narların çiçek açtığı vakit, kırmızı renkte elbiseler giyinen genç kız ve gelinlere âşık olduğu söylenir. Âşık olan yılan, kızın peşini hiç bırakmaz, nereye giderse gitsin onu takip eder, iş yaparken karşısına geçip kızı seyredermiş. Bu olay, halk arasında efsaneleşmiş şekliyle de anlatılır: *Malatya’nın Darende ilçesinde bir karayılan, güzel bir kıza âşık olur. Sürekli bunu takip edip seyrederken gün gelir kız, gelin olup gider, karayılan da peşinden... Kızın yerini bulup yine seyretmeye devam eder. Hatta bazen, kız uyurken gizlice göğsüne çıkıp orada uyuduğu da olurmuş. Bu şekilde aradan yıllar geçer, her fani gibi bu kız da ölür. Kızın ölümüne dayanamayan yılan, onun mezarına giderek orada kendisini öldürür.* (Alptekin, 1993: 155-156)

Görüldüğü gibi seven yılan, şartlar ne olursa olsun aşkıdan vazgeçmemektedir. Bir başka efsanede de yine yılanın büyük aşkı anlatılır: *Diyarbakır’da, evin hanımına âşık olan yılan, sürekli onu takip etmeye başlar. Bu durumdan tedirgin olan hanıma, komşuları; “Korkma, bu yılan sana âşık, ayrıca yılanlar sözden anarlar, sen ondan bir şey iste, o sana getirir,” derler. Hanım, yılanı; “Eğer beni seviyorsan, bana bir armağan getir ki sevdiğini anlayayım,” der. Bu sözün üzerine yılan kaybolur, bir daha görünmez. Aradan yıllar geçer, kadın bir gün kilere gittiğinde tavanda bir şeyin parladığını görür. Bakar ki, yılanın ağzında elmas bir taç! Ancak, tacın iğnesi ağzına battığı için yılan ölmüştür!* (Helimoğlu Yavuz, 1993: 129).

Bazen de yılanın aşkı karşılıksız kalmaz, kız da onu sever. Tarsus’tan derlenen bir efsanede güzelliği dillere destan olan kıza, köyün delikanlıları ile birlikte bir yılan da âşık olur. Kız, köylülerin tedirgin olmasına rağmen yılanın gelip her gün yanında dolaşmasından memnundur. Ancak bir gün, kızın yakınlarından biri yılanı öldürür. Yılanı yanında göremeyen kız deliye döner ve birkaç gün sonra o da ölür.<sup>11</sup>

11. Efsane 1997 yılında Elif Yolaç tarafından Eşe Ay’dan derlenmiştir. 1925 doğumlu olan ve Tarsus’un Kumdere köyünde ikamet eden Ay’ın okuma yazması olmayıp ev hanımıdır.

Bu inanışların masallaştığı bir metinde ise yılanların şahı, padişahın kızının sırma saçlarına âşık olur. Kızın evlenmesinden sonra da yılanın aşkı devam edince eşi ne yapması gerektiğini bir hocaya sorar. Hoca da kızın saçlarını kesip yakmasını, küllerini de havaya savurmasını söyler. Söylenenler yapıldıktan sonra yılan bir daha görülmez.<sup>12</sup> Bu efsaneye göre saç “kurban” olarak nitelendirilmiştir. Saçın kesilip yakılmasıyla, yılan dolayısıyla yaşanabilecek bir felaket önlenmiş olur.

Ayrıca konuyla ilgili diğer efsaneler araştırıldığında, maşukun her zaman hanımlar olmadığı tespit edilmiştir. Yılanların bazen, erkeklere de âşık olduğu görülmektedir. Elazığ’ın Arındık köyünde anlatılan bir efsaneye göre; sesi çok güzel olan Hasan, ne zaman türkü söylemeye başlasa bir yılan gelip sessizce onu dinlermiş. Köylüler, yılanın Hasan’a âşık olduğuna inanırlar (Erdem, 1996: 56).

Görüldüğü gibi, varyantlar arasında ufak-tefek farklılıklar olsa da temelde yılanların zararsız bir şekilde insanlara âşık olabileceği vurgulanmaktadır. Hatta kimilerine göre bu yılanlar kutsal sayıldığı için öldürülmesi de felaketi beraberinde getirir (Okuşluk, 1994: 182).

Bazen insanlar yılanlardan daha tehlikelidir. Buna en güzel örnek ise Kadirli ile Kozanlının çuvala konulması fıkrasıdır. Aslında bu fıkra sadece bu bölge insanına bağlı olarak anlatılmaz. Aralarında rekabet bulunan birçok şehirde aynı anlatı, ismi değiştirilmiş şekilde görülür. Bir yerde “Çırmıhdılı (Yeşilyurtlu) ile Malatyalı” başka bir yerde “Tokatlı ile Zileli”dir.

### 5. Yılanla İlgili Deyim ve Atasözleri

Yılanla ilgili birçok deyim ve atasözü vardır. “Sevimsiz ve soğuk insanlara “yılan gibi” denilirken, uzayıp giden ve bir sonuca bağlanamayan sorunlar için “yılan hikâyesi” deyimi kullanılır. Tehlikeli bir işi zamanında sonlandırmak için “yılanın başını küçükken ezmek” gerekir, sevmediğimiz bir olay, kişi veya nesne çok yakınımızda olursa “Yılanın sevmediği ot burnunun dibinde biter.” ifadesi kullanılır. Yılan korktuğumuz, görmek bile istemediğimiz, sevimsiz bir hayvan olmasına rağmen söz dağarcığımızda çok geniş yer tutan bir canlıdır. “Tatlı sözle yılanı deliğinden çıkarma”yı başaran insanımız, kötü insanın şerrinin kendisine dokunmasını istemediği konularda; “Bana dokunmayan yılan bin yaşasın.” deyiverir. Aşırı talihsizlik yaşayan birini; “Talihsiz hacıyı deve üstünde yılan sokar.” ifadesiyle anlatırken hocaları eleştirmek için “Yılanın ayağını görmersen, molların çöregini” (Yılanın ayağını görmezsin, hocanın çöregini) atasözünü kullanırız.” (Biray, 2013: 96).

12. Masal 1997 yılına Hakide Yıldırım’dan derlenmiştir. 1943 doğumlu olan ve Elazığ’ın Cıp köyünde ikamet etmekte olan Yıldırım’ın okuma yazması olmayıp ev hanımıdır.

Bunların dışında, konuyla ilgili; “Düşmanın dilinden / Yılanın dışından / Kösenin sesinden / Garanın süsünden korun”, “Yılan yarası emlenir, dil yarası emlenmez.”, “Yılan sokan uyumuş, aç kalan uyumamış.”, “Yılan, yıldız görmeyince uyumaz.”, “El eliyle yılan tut, yarısını yalan tut.”, “Yılanı ben tutmayım ki, gözüne sen bakasın.”, “yılanın kuyruğuna basmak”, “yılan dilli” ve “yılan yavrusu” gibi deyim ve atasözleri de sıkça kullanılan ifadeler arasındadır.

## 6. Yılanın Sembolik Anlamları

Korkutucu, bir o kadar da tehlikeli olan yılan, belki de bu özelliğine bağlı olarak kültürümüzde sembolik anlamlarla değerlendirilmiştir. Böylece yılanla ilgili olumsuz düşünceler kaybolmuş, yerine mukaddes ve saygı duyulması gereken bir yaratık imgesi gelmiştir. Buna bağlı olarak mitolojide esrarengiz bir güce sahip olan yılan, birçok sembolik anlamı ifade eder. Bunlardan bazıları:

**a. Uğur:** Evlerde bulunan yılanların, o eve uğur getirdiğine inanılır,

**b. Bereket:** Her evde bulunması gereken, sahip konumundaki yılanların, buldukları evlere bereket getirdiğine inanılır. Ayrıca bahar mevsiminin başlangıcında görülen ilk yılan öldürülürse, yılın bereketli olacağına dair inanışlar vardır.<sup>13</sup>

**c. Sağlık:** Eczacılığın, diş hekimliğinin ve tıp ilminin sembolüdür. Hemen hemen bütün dünya ülkelerinde tıbbın sembolü yilandır. Ayrıca halk hekimliğinde de birçok hastalığın tedavisinde kullanılır.

**ç. Saadet:** Özellikle birbirine sarılmış iki yılan, mutluluğun ve saadetin sembolüdür. Bundan dolayı hükümdar armaları, mabedler ve sağlık kuruluşlarına çifte yılan motifi resmedilmiştir (Yöndemli, 1988: 178).

**d. Koruyucu Ruh:** Yılan yer evrenidir. Yer altının ve yeryüzünün simgesidir. Ayrıca Hintliler tarafından; çok kuvvetli olmaları ve insanları hafifçe ısırıkları hâlde hemen öldürmeleri özelliğine bağlı olarak “Allah’ın ruhu” şeklinde nitelendirilirler (Ali Rıza Seyfi, 1921: 121).

**e. Yaşama Gücü:** Gilgamiş destanına göre, hayat otunu yediği için sık sık deri değiştirerek yaşam gücünü simgeler.

**f. Doğurganlık:** Yılanın fiziksel özellikleri, onun cinsel bir simge olarak değerlendirilmesini sağlamaktadır. Yılanın kafasının fallik formu nedeniyle erkek, gövdesinin kıvraklığı nedeniyle de dişil niteliklere sahip olduğu düşünülmüş, bu durum onun verimlilik kavramıyla ilişkilendirilmiştir (Yıldıran, 2001: 13). Avustralya yerlileri, belirli mağaralardaki yılan resimlerine dokunarak doğurganlık ve çoğalma özelliğine sahip olduklarına inanırlar (Ateş, 2001: 154).

13. Bilgiler, 30 Mart 2006 tarihinde, Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi Ali Berat Alptekin’den alınmıştır.

**g. Ölümsüzlük ve Yeniden Canlanma:** Yılanın her yıl derisini yenilemesi bu anlamda yorumlanır. Gılgamış Destanı'nda, Gılgamış'ın suyun derinliklerinden getirdiği ölümsüzlük çiçeğini bir yılan gelip yer ve yer yemez derisini de değiştirir. Bundan dolayı ölümsüzlüğü ve yeniden canlanmayı simgeler (Gılgamış Destanı, t.y.: 120-121). Yılanların mezarlıklarda bulunması, âdeta vücuttan çıkan yeni bir hayat olarak yorumlanır. Diğer taraftan kesilen bir yılanın parçalarının kesildikten sonra bir süre daha yaşaması da ölümsüzlükle ilintilidir (Alangu, 1983: 191). Bir Kızılderili efsanesine göre, yılanların vücutu yandığında kalbine bir şey olmazmış.

**h. Verimlilik:** Hayat ağacının bekçisinin yılan olduğu düşünüldüğünde, dişiliği simgeleyen ağaç ile erkekliği simgeleyen yılanın birlikteliğinden toprağın verimliliği ortaya çıkar. Bu anlamda toprağı de simgeler.

**ı. Sonsuzluk:** Yılanın sık sık deri değiştirmesi, ölümsüzlükle beraber sonsuzluğun da simgesi olmasını sağlamıştır.

**i. İyi ve Kötü Kader:** Yılan, hem olumlu hem de olumsuz özellikleri üzerinde toplamıştır. Yılanın gövdesinin siyah ve beyazlardan oluşması, dünyadaki iyilik ve kötülüğü, aydınlığı ve karanlığı sembolize eder.

**k. İnsanı Kötülüğe Sürükleyen Nefis:** “Âdem ile Havva” kıssasına bağlı olarak yılan nefse işaret eder. İskendernâme'de de yılan aynı şekilde sembolize edilir (Seyidoğlu, 1998: 91).

**l. Dedikodu:** Çatal dil, bozgunculuk belirtisidir. Yılanın dili çatal olduğu için dedikodu, ara bozuculuk ve geçimsizlik olaylarına yol açacağına inanılır. Bu sebeple dedikoduyu ve ara bozuculuğu seven boşboğaz kimselere “yılan dilli” denir (Eyuboğlu, 1998: 78).

Yılanların çeşitli dinlerde de sembolik anlamları vardır. Museviler için yılan, Tevrat'ta geçen “Âdem-Havva” kıssasına bağlı olarak; şeytanın, günahın, baştan çıkarmanın ve cinsel tutkunun simgesidir. Hristiyanlıkta yine aynı olaya bağlı olarak insanın lânetlemesini ve şeytanı simgeler. Rönesans'ta hilekârlığın simgesidir. Ayrıca, dört elemandan biri olan dünyayı, yedi özgür sanattan biri olan mantığı, kilise faziletlerinden biri olan sağduyuyu, yedi ölümcül günah arasında da kıskançlık ve şehveti simgelemektedir. Ayrıca, “Gnosis” denilen inanca göre de bilgi ve aydınlanmanın sembolüdür (Yıldırım, 2001: 14-15).

İran hükümdarları, saraya alacakları hekimleri önce yılanı sokturup sonra ondan kendini tedavi etmesini isterlermiş. Hekim, kendini iyileştirebilirse bilgisini ispatlar, sarayda görev yapmaya hak kazanırmış. Burada yılan, kötülüğün can yakıcılığın etkeni, aynı zamanda becerinin ve bilgi gücünün anlaşılma aracı olarak görülmektedir (Başar, 1978: 44).

Bunların dışında yılan; kabuğunu değiştirerek kendini yenilediği için ayı, hayat ağacı ile birlikte anıldığı için koruyuculuğu/bekçiliği temsil ederken çeşitli kültür ve inanışlarda doğanın, ateşin, kuzeyin, kışın, gecenin, kara rengin, fenalığın, hayat bitkisinin/ağacının, asanın vs. de sembolü olmuştur.

### 7. “Yılan Kale” Hakkında Anlatılan İnanışlar

Misis ile Ceyhan arasında bulunan, halk arasında; “Gâvur Kalesi” ve “Şahmeran Kalesi” olarak da bilinen, Evliya Çelebi Seyahatname’sinde ise “Evsaf-ı Kal’a-i Şah Mârân” adıyla zikredilen “Yılan Kale” hakkında çeşitli inanışlar vardır. “*Misis yilandan, Ceyhan yelden, Adana selden gidecek.*” sözünü de doğrular nitelikte olan rivayetlere göre mitolojik bir hayvan olan Şahmeran, bu kalede yaşamıştır. Nitekim Seyahatnâme’de de kale içinde çok sayıda, hatta sürüler hâlinde yılanların olduğundan, yılan ısırmasından helak olan kişilerden ve boynuzlu, ensesi tüylü bir yılanın varlığından söz edilir (Çevik, 1985: 43-44). Bir başka rivayete göre ise kalenin içi sütle beslenen yılanlarla doludur. Anlatıldığına göre, bu kalede çok sayıda yılan yaşamaktadır. Sütle beslenen bu yılanlar, günün birinde sütsüz kalacak ve kaleden çıkıp Misis’e inerek orada yaşayan insanları sokarak öldürecekmiş.<sup>14</sup>

Dikkat edilirse, bu efsanede korkunun beraberinde getirdiği bir saygı vardır. Yılanların sütü sevdiği ve birçok yerde yılan yakalamak için tuzak olarak sütlerin kullanıldığı anlatılır. O zaman, yılanların sütsüz kalmaması için çareler aranacak ve âdeta bu yılanlar çevre halkı tarafından korunacaktır.

“Yılan Kale” üzerine anlatılan diğer bir efsanenin ise temeli “Binbir Gece Masalları”na kadar giden, Türk, Arap ve İran edebiyatında önemli bir yere sahip olan “Câmasbnâme”deki Şahmeran hikâyesine dayanmaktadır. Benzerleri Anadolu’nun hatta Türk dünyasının değişik yörelerinde bilinen Şahmeran hikâyesi, daha çok Tarsus’la bütünleşirken burada farklı bir şekilde anlatıldığı görülmektedir. Efsaneye göre, çevrede yaşayan beylerden biri dermansız bir hastalığa yakalanır. Beyin hastalığını hiçbir ilaç iyileştiremez. Hekimlerden biri, beyin derdine çare olacak ilacın Şahmeran’ın gözleri olduğunu söyler. Ancak yılanların şahının yerini kimse bulamaz. En sonunda kendisine büyük iyilikler yapıp, yılanların öldürmesinden kurtardığı bir kişi, Şahmeran’ın saklandığı yeri söyler. Şahmeran, Misis’te bulunan bir hamamda saklanmaktadır. Beyin adamları, Şahmeran’ı yakalayıp gözlerini oyarlar. Bu gözleri yiyen bey, yeniden sağlığına kavuşur. Ancak, Şahmeran’ın öldürüldüğünden diğer yılanların haberi yoktur. Bu yılanlar, durumu öğrendikleri gün Misis’i basacaklardır.<sup>15</sup>

14. <http://mustafa.kultur.tripod.com/efsaneler/sahmeran>.

15. *ags.*

Efsanenin Karataş varyantında ise Şahmeran'ın yaşadığının işareti, çalınan davullardır. Eğer davullar bir gün susarsa yılanlar onun öldüğünü anlayacak ve insanlardan öçlerini alacaklardır (Okuşluk, 1994: 166).

Davulların çalınması neşenin, mutluluğun işaretidir ve bu mutluluk sürdükçe insanların başına felaket gelmeyecektir. Bu anlamda Şahmeran, insanları kötülüklerden korumaya devam etmektedir. Diğer taraftan davulların susmasını “sur”un üflenmesi, yılanların saldırısını da kıyamet olarak değerlendirebiliriz.

Bir başka rivayet, konuyla ilgili masalın efsaneleşmiş şeklidir. Şahmeran bu anlatıda erkek olarak tasvir edilmektedir. Anlatıldığına göre Yılan Kale’de yaşayan Şahmeran’ın baş tarafı erkek, alt tarafı ise yılan şeklindedir. Bir gün, çukura düşen çobanı yılanlar Şahmeran’ın karşısına getirirler. Şahmeran, yerini kimseye söylememesi şartı ile bunu serbest bırakır. Ancak, o günlerde Tarsus Kralı’nın kızı hastalanır. Doktorların söylediğine göre tek çare, bu kızın Şahmeran’ın kanını içmesidir. Kralın adamları, köy köy gezerek Şahmeran’ı ararlar fakat bulamazlar. En sonunda çobanın köyüne gelirler. Çoban, bu yeri bildiğini gizlemek istese de benek benek olan vücudu kendini ele verir. Çünkü Şahmeran’ı görenlerin vücudu benek benek olurmuş. (Bir başka rivayette bunun sebebi, yılanların yanında uzun süre kalıp onların yiyeceklerinden yemesidir.) Nihayet Şahmeran bulunur ve Tarsus’ta bir hamamda kesilerek, kanı kralın kızına içirilir. Hamamda, Şahmeran’ın kanının izlerini görmek mümkündür. İnanişe göre, yılanlar hâlâ onun ölümünden haberdar değildir. Eğer öğrenirlerse, Tarsus’u basacaklardır (Okuşluk, 1994: 162-162).

Burada dikkati çeken konu, mitik bir özelliğe sahip olan Şahmeran’ın gözlerinin veya kanının, çaresi bulunmayan amansız bir hastalığa ilaç olmasıdır. Efsanenin, aynı adla anılan masallaşmış şekillerinde de Şahmeran’ın etinin/başının/gözünün kaynatılmış suyunun hastalığa ilaç olduğu gibi, etini yiyen veya suyunu içen de güçlü bir hekim olacaktır. Nitekim doktorların piri Lokman Hekim de Şahmeran’ın vücudunun muayyen bölgesini (baş, gövde vs.) yediği için ünlü bir hekim olmuştur (Şimşek, 1995: 333-338).

Dikkat edilirse, “Yılan Kale Efsanesi”nde Şahmeran’ın gözlerinin amansız hastalığa iyi gelmesinde de Şahmeran’ın etini yiyen Lokman’ın iyi bir hekim olmasında da “sağlık” konusu ön plandadır. İleride bahsedeceğimiz üzere eczacılık ve tıp ilminin ambleminin yılan/birbirine sarılmış iki yılan olması arasındaki ilişki açıktır.

Yukarıdaki efsanenin bir benzerinde ise Yılan Kale’de yaşayan ve üst kısmı yakışıklı bir delikanlı olan Şahmeran, Tarsus padişahının kızına âşık olur. Kız da bunu sevmektedir. Ancak kız oğluna almak isteyen vezir, hile ile Şahmeran’ı öldürtür. Bu durumdan diğer yılanların haberi yoktur, duyarlarsa öçlerini

alacaklardır. “Tarsus yilandan gidecek.” denmesinin sebebi de bundandır.<sup>16</sup> Bu durum, cevabı yılan olan bir bilmece de şu şekilde dile getirilir:

*Yer altında yozu var  
Başında boynuzu var  
Sakin gelme yanına  
Şahu ölmüş yası var* (Kuzucular, 1981/2: 25)

Bu yörede yılanı konu alan bir başka efsane ise Anavarza Kalesi’nde geçmektedir. Halkın inancına göre Anavarza’da beş adam boyunda, ağız bir insanı yutabilecek genişlikte yeleli bir yılan yaşarmış. Hiç kimse, bu yılanı öldürme konusunda başarılı olamamıştır. Bir gün, akrep ve yılan sokmalarına karşı muska yazan, memleket memleket dolaşıp yılan yakalayan Yılandıcı Bekir’in yolu Anavarza’ya düşer ve bu yılanı öldürmeye niyet eder. Keçeden bir elbise yaptırıp yılanın olduğu yere gider, fakat yılan bütün mücadelelerine rağmen Yılandıcı Bekir’i yutar. Yuttuktan birkaç dakika sonra kustuğunda, adamın öldüğü görülür (Okuşluk, 1994: 183-184).

Tarsus’ta yaşayan halk arasında Şahmeran ve onun öldürüldüğü düşünülen hamamla ilgili çeşitli inanışlar da bulunmaktadır. Bunlardan bazısını şu şekilde sıralamak mümkündür:

\* Şahmeran hamamının iç kısmındaki duvarında ve göbek taşında görülen kırmızılıklar, şahmeranın kanından gelmektedir. Hamam, yılanların şahının öldürüldüğü yer olması dolayısıyla kutsal sayılır.

\* Herhangi hastalığı bulunan bir kişi, Şahmeran Hamamına gidip burada yıkanır ve dua ederse kısa sürede iyileşir.

\* Şahmeran’ın öldürüldüğü ve kan izlerinin hâlâ üzerinde bulunduğu kabul edilen göbek taşına üç kez vücudunu sürenler, tüm hastalıklarından kurtulur ve canlılık kazanır.

\* Şahmeranın kan lekelerinin bulunduğu yere vücutlarını sürenlerin gençleşecekleri kabul edilir.

\* Şahmeran Hamamının duvarındaki sıvılar, her yıl düzenli olarak dökülür. İnanışa göre bu durum, Şahmeran’ın öldüğü güne rastlamakta ve onun kabuk (Çıblak, 2007: 192-193).

Bener’in “Şahmeran Öyküsü” adlı eserinde de Şahmeran hakkında şu bilgilere yer verilmiştir: “Binlerce yıl önce Anadolu’da Tarsus kenti yakınlarında belden aşağıları yılan, belden yukarıları insan görünümünde olan birtakım yaratıklar yerin yedi kat dibindeki mağaralarda yaşamaktadır. Halk bu yaratıklara değiştirerek yeniden canlandığını dolayısıyla hiç ölmediğini göstermektedir.

16. Efsane 1997 yılında Gülseren Yolaç’dan derlenmiştir. 1959 doğumlu olan ve Tarsus’ta ikamet eden Yolaç, ilkokul mezunu ve ev hanımıdır.

Meran adını vermiştir. Meranların başında, Şahmeran denilen genç ve güzel kraliçeleri vardır. Söylentilere göre Şahmeran hiç yaşlanmaz, öldüğünde ise ruhu, biricik kızının vücuduna geçer, kızı da hemen hemen annesi gibi genç ve güzel bir kadın olur. (Yılar, 2016: 103).

Bu anlatılar incelendiğinde âdeta evin, mezarın, türbenin veya mezarların bekçisi olan yılanların aynı zamanda kalelere de bekçilik yaptığı görülür. Üstelik bu yılanlar “koruyucu” konumundadır ve insanlara hiçbir zararları yokken, insanlar bunlara ihanet etmiş, sır saklama konusunda sözlerinde durmayarak onların ölümüne sebep olmuşlardır. Ölen yılanın vücudu, yine şifa veya hekimlikte sihirli güç olarak insanlar tarafından kullanılmıştır. Halk arasındaki anlatılarda kalede/hamamda öldürüldüğü söylenen erkek/kadın olarak tasavvur edilen Şahmaran’ın hiç yaşlanmadığı, her yıl öldüğü gün duvardaki sıvaların döküldüğü vb. inanışlara bağlı olarak halk arasında ölümsüzlük/yeniden canlanma sembolü olarak görülmektedir.

### **Sonuç**

Bütün dünya kültürlerinde görülen yılanla ilgili inanış ve pratikler, başta Çukurova yöresi ve Anadolu olmak üzere bütün Türk dünyasında önemli bir yere sahiptir. Mitolojiden efsaneye, halk hekimliğinden halk inançlarına kadar folklorun her alanında yılan, olağanüstü özellikleriyle yer alır. Bu özelliklerinden bazıları şu şekilde sıralanabilir:

1. Yılan, gizli sırlara vâkıf, tehlikeli ve ürkütücülüğü yanında gizemli ve olağanüstü özellikleri de olan bir hayvandır.
2. İnsana yardım eden, hastaları iyileştiren ve koruyan kutsal bir varlıktır.
3. Eski Türk inancının etkisiyle “iye, sahip veya koruyucu ruh” durumundadır.
4. Yılan genellikle fizyolojik özelliklerinin yanında sonradan kazandığı sembolik anlamlarıyla değerlendirilir.
5. Yılanlarla ilgili anlatı ve inanmaların çoğu başka ülke insanları tarafından da bilinmekte olup bunlar evrensel bir nitelik taşımaktadır.
6. Kültürümüzde yılan, kimi olumsuz nitelikleri yanında daha çok olumlu özellikleri ile yer alır. Yılan birçok yerde kötülüğe ve kötülük yapanlara karşıdır. Onun için daha çok kendini toplumdan soyutlayan insanların kabullendiği; “Bana dokunmayan yılan bin yaşasın.” sözü değiştirilip; “Bana dokunmayan insanoğlu bin yaşasın.” dense daha doğru olur kanaatindeyiz.

**KAYNAKÇA**

- Acıpayamlı, Orhan (1963a), “Türkiye’de Yağmur Duası ve Psiko Sosyal Metotla İncelenmesi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXI (1-2), Ocak-Haziran, 1-39.
- Acıpayamlı, Orhan (1963b), “Türkiye’de Yağmur Duası”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXII (1-2), Temmuz-Aralık, 221-250.
- Ahundov, Ehliman (1978), *Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri*, (Akt.: Semih Tezcan), Ankara.
- Alangu, Tahir (1983), “Sihir ve Mitolojide Yılan”, *Türkiye Folkloru El Kitabı*, İstanbul, 189-194.
- Ali Rıza Seyfi (1925), “Halkiyat (Folklor), Yılan Taşları, Panzehir Taşı”, *Türk Yurdu*, 16-2 (170-9), On dördüncü sene, Haziran, 119-122; 2, 16-2 (171-10) On dördüncü sene, Temmuz, 186-190.
- Araz, Rıfat (1995), *Harput’ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, Ankara.
- Ateş, Mehmet (2001), *Mitolojiler ve Semboller / Anatanrıça ve Doğurganlık Sembolleri*, İstanbul.
- Başar, Zeki (1972), *İçtimai Adetlerimiz – İnançlarımız ve Erzurum İlindeki Ziyaret Yerlerimiz*, Ankara.
- Başar, Zeki (1978), *Halk Hekimliğinde ve Tıp Tarihinde Yılan*, Ankara.
- Bayat, Fuzuli (2007), *Türk Mitolojik Sistemi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Biray, Nergis (2013), “Terim Dünyamızda Yılan: Kavram, Anlam ve Yapı Bakımından”, *Avrasya Terim Dergisi*, 1 (2), s. 95 – 113.
- Biray, Nergis (2014), “Söz Varlığımızda Yılan”, *Avrasya Terim Dergisi*, 2 (1), s. 25 – 49.
- Çelik, Ali (1999), “Hayvanlarla İlgili Anlatılar”, *III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu) / Bildiriler*, Adana, 220-233.
- Çevik, Mümin (haz.) (1985), *Evlîya Çelebi Seyahatnâmesi*, İstanbul, 9.c.
- Çıblak, Nilgün (2007), “Tarsus Kültürünün Tanıtımında Şahmeran Efsanelerinin Önemi”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 16, Sayı 1, s.185-196.
- Çoruhlu, Yaşar (2002), *Türk Mitolojisinin Anahatları*, İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Eliade, Mircea (1999), *Şamanizm İlk Esrime Teknikleri*, (Çev. İsmet Birkan), Ankara.
- Erdem, Mehmet (1996), *Arındık (Elazığ - Merkez) Köyü Halkbilimi Ürünleri*, Elazığ, (F.Ü. Fen-Ed. Fak. Lisans Tezi).
- Eren, Metin (2014), “Türk Efsanelerinde Yılan ve Ötekilik”, *Yılan Kitabı*, (Editör: Emine Gürsoy Naskali), Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Eyuboğlu, İsmet Zeki (1998), *Anadolu İnançları “Anadolu Üçlemesi I”*, İstanbul.
- Gilgamiş Destanı* (t.y.), (terc.: Sevim Kutlu – Teoman Duralı), İstanbul.
- Gökyay, Orhan Şaik (2000), *Dedem Korkud’un Kitabı*, İstanbul.
- Helimoğlu Yavuz, Muhsine (1993), *Diyarbakır Efsaneleri / Derleme – Araştırma – İnceleme*, (2.b.), Ankara
- Kalafat, Yaşar (1995), *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara.
- Kuzucular, Emine (1981), “Folklorumuzda Yılanın Yeri - 1”, *Türk Folkloru*, 2 (20-21), Mart-Nisan, 21-23.
- Kuzucular, Emine (1981), “Folklorumuzda Yılanın Yeri - 2”, *Türk Folkloru*, 2 (22), Mayıs, 25-27.
- Küçükbasımacı, Gülten (2018), “Türk Mitolojisinde Yılan”, *Türk Mitolojisine Giriş*, (Rd-törler: F. A. Turan – M. Ozan), Ankara: Gazi Kitabevi, 199-207.
- Makas, Zeynelâbidin – Yaşar Kalafat (1993), *Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları / Azerbaycan - Doğu Anadolu*, Samsun.

- Okuşluk, Refiye (1994), *Adana Efsaneleri Araştırması (Derleme – İnceleme)*, Adana (Ç.Ü. Sos. Bil. Enst. Yüksek Lisans Tezi).
- Orozobaev, Mayrambek (2012), “Kırgız Halk İnanıcı ve Halk Hekimliği”, Uygulamalarında Yılan, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, C. 1, S. 15, s. 1-17.
- Önal, Mehmet Naci (2003), *Muğla Efsaneleri*, Muğla.
- Seyidoğlu, Bilge (1998), “Kültürel Bir Sembol: Yılan”, *Folkloristik Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, Ankara, 86-92.
- Şimşek, Esmâ (1995), “Bir Olağanüstü Varlığın Yaratılış Miti: Şahmeran”, *Tuncer Gülensoy Armağanı*, (haz. Ahmet Buran), Kayseri, 333-338.
- Şimşek, Esmâ (2002), *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması*, II Cilt, Ankara.
- Taner, Nuri (1999), *Folklor Araştırmaları – 3*, İstanbul.
- Türkbay, Nilgün (1997), *Hendek Efsaneleri*, Elazığ (F.Ü. Sos. Bil. Enst. Yüksek Lisans Sem.).
- Yılar, Ömer (2016), *Yemliha'dan Camasbnâme'ye Lokman Hekimden Günümüze Şahmeran (Metinlerarası Çözümlemeler)*, Ankara: Pegem Akademi.
- Yıldıran, Neşe (2001), “Yakın Doğu Sembolizminde Akrep, Yılan; Akrep-Adam ve Şahmeran”, *Folklor/Edebiyat*, VII (XXVI), 5-22.
- Yıldırım, Nilüfer (2004), *Anadolu Masallarında Şamanizm İzleri*, Elazığ (F.Ü. Sos. Bil. Enst. Yüksek Lisans Tezi).
- Yılmaz, Filiz (2000), *Sivrice'den Derlenen Masallar ve Maniler*, Elazığ, (F.Ü. Fen-Ed. Fak. Lisans Tezi).
- Yöndemli, Fuat (1988), “Yılan Motifi: Hekimliğin Milletlerarası Sembolü”, *Türk Kültürü*, XXVI (299), Mart, 177-179).